

О. Р. Оберван,
аспірант кафедри економіки України ім. М. Туган-Барановського,
Львівський національний університет імені Івана Франка

АНАЛІЗ ІНДИКАТОРІВ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПОКАЗНИКА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ПОЛІТИКОЮ УКРАЇНИ

O. Obervan,
postgraduate student of the Department of Economics Ukraine,
Ivan Franko National University of L'viv

ANALYSIS OF INDICATORS OF SOCIAL SECURITY AS AN INDICATOR OF EFFECTIVE
MANAGEMENT OF SOCIAL POLICY OF UKRAINE

У даній статті здійснено аналіз та оцінювання індикаторів стану соціальної безпеки України як показника ефективності управління державною соціальною політикою України. Відзначається, що сучасний стан розвитку України як соціальної держави інноваційного типу вимагає принципово нового розуміння поняття соціальної політики. Стратегічною метою соціальної політики України є підвищення рівня життя населення. Підкреслюється, що соціальна політика виступає як система цільових урядових заходів з підвищення якості та рівня життя, а також раціонального використання людського потенціалу. Ефективне управління соціальною політикою вимагає оцінки спроможності чинної системи державного та регіонального управління вирішити завдання щодо забезпечення соціальної безпеки. Наведено обставини, котрі доводять, що удосконалення чинного законодавства в галузі державного та регіонального соціального управління, забезпечення його зорієнтованості на забезпечення соціальної безпеки, не здатні забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. Також у даному дослідженні визначено основні напрями реформування управління державною соціальною політикою в контексті підвищення рівня соціальної безпеки.

In the article the necessity of analysis and evaluation of indicators of social security as an indicator of the effectiveness of state social policy of Ukraine is proved. In this paper it is noted that the present state of development of Ukraine as an innovative type of welfare state requires a fundamentally new understanding of the concept of social policy. The strategic objective of social policy of Ukraine is raising living standards. It is underlined that social policy is a system of targeted government measures to improve the quality and standard of living as well as the rational use of human potential. Effective management of social policy requires an assessment of the capacity of the current system of national and regional management to solve the task of ensuring social security. The circumstances are presented to prove resulted that show the improvement of the current legislation in the field of national and regional social governance, its orientation to provide social security, are not able to provide a decent quality and standard of living independently of the influence of internal and external threats. Also carrying out the main directions of social policy is explained by its ability to concentrate on solving of some problems of improving social security.

Ключові слова: соціальна політика, державне управління, соціальна безпека, індикатори стану соціальної безпеки.

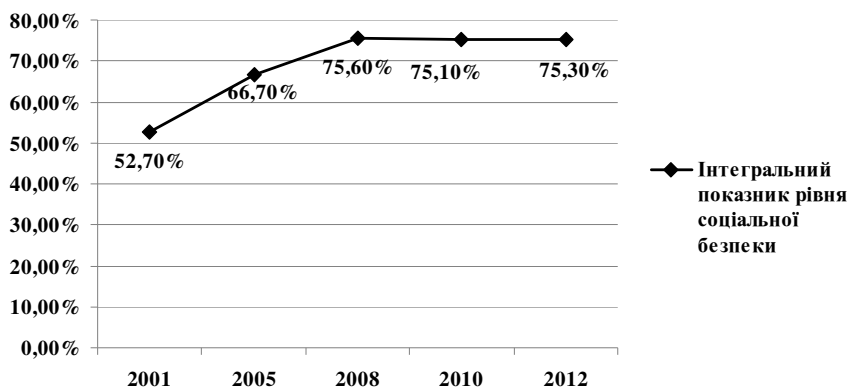
Key words: social policy, public administration, social security, social security status indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідність реалізації ефективного управління державною соціальною політикою України обумовлюють здійснення послідовної, чітко структурованої діяльності органів державної влади стосовно соціального управління та визначають високу потребу розробки та практичного впровадження механізму управління соціальною політикою, який надав би логічне та цілісне уявлення про кожний елемент системи управління, комплекс форм, методів та засобів впливу на соціально-економічні процеси з метою їхнього регулювання та забезпечення соціальної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Над проблемами управління державною соціальною політикою та забезпечення соціальної безпеки працюють вітчизняні фахівці О. Амоша, О. Білорус, О. Власюк, З. Герасимчук, В. Гошовська, І. Гнібіденко, Е. Лібанова, О. Новікова, О. Іляш. Серед фахівців країн СНД найбільш відомими є праці З. Біктімової, А. Прохожева, В. Серебрянникова, Г. Сілласте, А. Хлопева. Проте наукові праці згаданих нами вчених торкаються переважно окремих аспектів і найчастіше мають загально-описовий характер щодо визначення орієнтирів дослідження понятійно-категорійного апарату.

Рис. 1. Динаміка інтегрального показника рівня соціальної безпеки протягом 2001–2012 рр.

Примітка. Побудовано автором на основі [4].

Оцінка ефективності управління державною соціальною політикою залишається недостатньо розробленою, крім того вимоги національної безпеки при формуванні та реалізації державної соціальної політики враховуються обмежено за відсутності єдиного механізму вирішення цих проблем.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка ефективності управління державною соціальною політикою України через здійснення аналізу та оцінювання індикаторів стану соціальної безпеки України, а також визначення напрямів реформування управління державною соціальною політикою в контексті підвищення рівня соціальної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Питання ефективності управління державною соціальною політикою завжди привертало увагу науковців і практиків, однак через постійні зміни та процеси реформ соціальні проблеми, які виникають на кожному етапі розвитку суспільства, потребують щоразу інших підходів до їх вирішення [5]. На нашу думку, державну соціальну політику потрібно розглядати як багаторівневу і багатофункціональну систему, яка зможе забезпечити не тільки соціальний, а й економічний розвиток країни шляхом активізації людського потенціалу та його оптимального використання.

Пріоритетність її серед інших складових внутрішньої політики держави зумовлена певними особливостями. Зокрема, соціальна політика є своєрідним індикатором розвитку суспільства, що сприяє зниженню соціальної напруги, зростанню добробуту населення, досягненню рівноваги й стабільності в суспільстві. Вона відіграє регулюючу і стимулюючу роль у забезпеченні динамічного розвитку суспільства, а також повинна гарантувати конституційні права і свободи людини й громадянина [2].

Забезпечення комплексності та повноти інформації щодо стану здійснення соціальної політики разом із оцінкою загроз соціальній безпеці на підставі статистичної інформації потребує та обумовлює використання соціологічних методів оцінки соціальної безпеки. Результатом комплексного аналізу є систематизоване уявлення про ступінь небезпечності загроз соціальній безпеці та бачення причин і наслідків їхнього виникнення та розвитку.

Ефективне управління соціальною політикою вимагає оцінки спроможності чинної системи державного та регіонального управління вирішити завдання щодо забезпечення соціальної безпеки [3]. Це передбачає оцінку та виявлення недоліків чинного концептуального, нормативно-правового та науково-методичного забезпечення, які знижують ефективність та якість управління соціальною безпекою.

Соціальна безпека — це такий стан розвитку держави, при якому держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз [5, с. 6]. Аналіз та оцінка стану соціальної безпеки вимагає використання певної методики. Існують різні підходи до оцінювання соціальної безпеки. Так, О.М. Палій для управління процесом досягнення соціальної безпеки вважає за необхідне здійснювати оцінювання її кількісних елементів за такими компонентами: макроекономічна група, демографічні показники, охорона здоров'я і

безпека, освіта, зайнятість, показники матеріальної забезпеченості населення, рівень та структура особистого споживання, житлові умови населення, показники пенсійного забезпечення населення, показники соціальної напруженості [1].

Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 02.03.2007 затверджено Методику розрахунку рівня економічної безпеки України, яка визначає перелік основних індикаторів економічної безпеки (в тому числі соціальної безпеки як складової економічної безпеки), їхні оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обчислення інтегрального індексу економічної безпеки. Зазначена методика базується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці України і застосовується Міністерством економіки для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності (тобто соціальна безпека аналізується як окрема складова, до складу інтегрального індексу якої входять 14 індикаторів) [8].

Інтегральний показник рівня соціальної безпеки у 2012 році становив 75,3%, що на 1,5 в. п. менше в порівнянні з відповідним періодом 2010 року, але на 3,2 в. п. більше у порівнянні з кризовим періодом (рис. 1) [4].

Згідно з даними таблиці 1 можна виявив наступні тенденції:

1. Аналіз частки населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), виявив, що основних прогностичних показників бідності, які були затверджені Стратегією подолання бідності, не було досягнуто у період із 2001 по 2012 рр., а фактичні показники значно перевищували значення запланованих величин [9]. Так, у 2012 році межа бідності, розрахована відповідно до критерію, зазначеного у Стратегії, 944 грн. на місяць, а межа злиденності — 755 грн. За межею бідності опинилися 25,4% населення, причому 46,6% з них перебували за межею злиденності. Показник глибини бідності склав 20,9%, так бідному населенню не вистачало в середньому 179,8 грн. до зазначеної межі бідності. При цьому сукупний дефіцит доходів бідних становив 2108 млн грн на місяць [7].

2. Динаміка зміни прожиткового мінімуму та частки населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, зменшилася із 82,7% у 2001 р. до 7,8% у 2012 р. [7]. Зміна частки населення, що перебуває за межею бідності за критеріями національної межі та прожиткового мінімуму, свідчить, що рівень бідності, розрахований за першим критерієм, залишався приблизно на одному рівні (24,1—28,1%), тоді як цей показник, розрахований з використанням прожиткового мінімуму, змінювався доволі швидкими темпами (рис. 2).

3. Аналіз відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму встановив його збільшення у 2,6 рази у 2012 р. порівняно із 2001 р. Незважаючи на позитивну динаміку зазначеного індикатора, доцільно констатувати низький рівень заробітної плати населення [9].

4. Незважаючи на зростання показника відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму із 2001 по 2012 рік у 6 разів, протягом аналізованого періоду спостерігається невідповідність зазначеного індикатора граничному розміру, який дорівнює 1,5—2.

5. Аналіз співвідношення доходів 20% найбільш та 20% найменш забезпеченого населення України за 2001—2012 рр. виявив зменшення величини зазначеного індикатора, починаючи з 2008 р., на 0,2 в.п., що є безумовно позитивною тенденцією, оскільки вказує на скорочення розриву між найбагатшим та найбіднішим населенням, однак враховує лише офіційні доходи населення.

6. Оптимальне значення показника "частка витрат на харчування у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств" було досягнуто лише у 2008 р., у всіх інших роках індикатор перевищував 50%, перебуваючи в небезпечній зоні.

7. Починаючи з 2001 р., рівень безробіття в Україні поступово знижувався і у 2008 р. становив 6,4%, що є позитивним явищем. Зростання показника відбулося у 2009 р. до 8,8%, що пояснюється масштабним розгортанням економічної кризи в країні [4]. У 2012 р. рівень безробіття змен-

Таблиця 1. Індикатори соціальної безпеки України

№ з/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогові значення	Фактичне значення				
			2001	2005	2008	2010	2012
1	Частка населення із сукупними витратами, які нижче 75% медіанного рівня сукупних витрат (рівень бідності), %	не більше 25	27,2	27,1	27	24,1	25,4
2	Частка населення із середніми сукупними витратами на одну особу на місяць, які нижче прожиткового мінімуму, %	не більше 40	82,7	55,3	17,7	23,9	7,8
3	Відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів	не менше 3	1	1,91	2,88	2,56	2,76
4	Відношення мінімального розміру пенсії до прожиткового мінімуму, разів	не менше 1,5 – 2	0,13	0,78	0,8	0,84	0,81
5	Відношення індексу номінальних сукупних ресурсів домогосподарств до індексу споживчих цін, разів	не менше 1	1,1	1,28	1,15	1,05	1,03
6	Відношення сукупних витрат 10% найбільш забезпеченого населення до 10% найменш забезпеченого, разів	не більше 8	4,6	4,6	3,7	3,5	3,4
7	Частка витрат на харчування (продовольчі товари та харчування поза домом) у загальному обсязі споживчих грошових витрат домогосподарств, %	не більше 50	62,6	56,6	48,9	51,6	51,3
8	Рівень безробіття (за методологією МОП), %	не більше 10	10,9	7,2	6,4	8,1	7,9
9	Рівень тривалого безробіття у працездатному віці (відношення чисельності безробітних понад шість місяців до загальної чисельності безробітних), %	не більше 25–30	79,2	60,8	45,2	52,9	46,3
10	Наявність житлового фонду в середньому на особу, м ²	не менше 25	20,7	22	22,8	23,3	23,5
11	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб	не більше 60	68	68	70	72	71
12	Обсяг витратків зведеного бюджету на охорону здоров'я, відсотків до ВВП	не менше 4	2,66	3,51	3,54	4,13	3,72
13	Обсяг витратків зведеного бюджету на освіту, відсотків до ВВП	не менше 8,3	4,68	6,07	6,43	7,37	6,55
14	Охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, %	не менше 100	98	99,3	99	97	99

Побудовано автором на основі [7; 9].

шився на 0,4 в.п. порівняно з попереднім роком [8]. Пороговим значенням рівня безробіття, обчисленим за методологією МОП, відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, є 10%, тобто фактичні значення даного індикатора соціальної безпеки протягом усього аналізованого періоду знаходились у безпечній зоні. Одним із негативних явищ на ринку праці України є поширення довготривалого безробіття. Упродовж 2001—2012 років виявлено позитивну тенденцію до зменшення частки довготривалих безробітних з 2001 до 2009 року (з 79,2 до 42,2%). Протягом усього досліджуваного періоду, незважаючи на тенденцію до зниження, цей індикатор соціальної безпеки знаходився в небезпечній зоні. Крім того, негативним явищем є доволі висока середня тривалість періоду незайнятості, яка протягом 2001—2012 років (за винятком 2008, 2009, 2011 та 2012 рр.) була більшою, ніж один рік.

8. Показник "наявність житлового фонду в середньому на особу" протягом 2001—2012 років щорічно зростає: із 20,7 м² на 1 жителя у 2001 р. до 23,3 м² у 2012 р. [9]. Цей індикатор знаходиться в небезпечній зоні, оскільки його значення менше порогового, що становить 25 м².

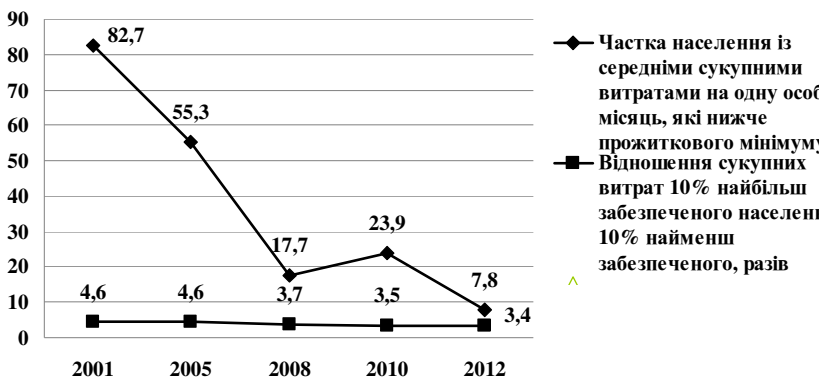

Рис. 2. Динаміка бідності населення України за різними критеріями виміру

Побудовано автором на основі [7; 9].

9. Високий рівень захворюваності населення є одним з найбільш небезпечних загроз соціальній безпеці держави, який аналізується за показником кількості вперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 осіб. Такий індикатор протягом усього аналізованого періоду знаходився в небезпечній зоні. Більше того, спостерігається динаміка до підвищення значення показника, причому темпи його зростання є загрозливими (якщо у 2001 р. на 100 осіб зареєстровано 68 випадків захворювань, то у 2010 р. — 72 [4]). У 2012 р. індикатор продовжував знаходитися у небезпечній зоні, незважаючи на зменшення значення до 71 випадків захворювань. Якщо розглядати динаміку обсягу витратків зведеного бюджету на охорону здоров'я у відсотках до ВВП, то слід відмітити, що 2001—2004 роки характеризуються щорічним зростанням величини індикатора. У 2009 та 2010 рр. спостерігається тенденція до зростання показника і перебування його значення у безпечній зоні. Негативним явищем є зменшення показника у 2011 р. до 3,72, що є нижчим від оптимального значення. У 2012 році спостерігається зростання показника до 4,15, що відповідає оптимальній межі.

Відповідно до досліджень Всесвітньої організації охорони здоров'я, фінансування охорони здоров'я на рівні 6,41% ВВП розцінюється як мінімальний рівень фінансування, здатний забезпечити виживання медичної галузі; 3,2% ВВП — як критичний рівень, за якого відбувається зниження рівня і зменшення обсягу медичної допомоги на 1/3; 1,6% ВВП — як поза межний, що розцінюється як рівень повного руйнування структури медичної галузі [6].

Таким чином, фінансування охорони здоров'я за рахунок бюджетних коштів в Україні знаходиться на критичному рівні, що потребує реформування системи охорони здоров'я та запровадження медичного страхування.

11. Виконаний аналіз виявив, що протягом 2001—2012 рр. рівень державного фінансування освіти в Україні був незадовільний. Водночас виявлена тенденція до щорічного збільшення показника "обсяг витратків зведеного бюджету на освіту у відсотках до ВВП" до 2010 р., з наступним зменшенням у 2012 р.

12. Під час аналізу рівня соціальної безпеки розраховується показник, що відображає рівень охоплення випускників 9-х класів повною середньою освітою, значення якого, починаючи з 2008 р., зменшувалося. У 2010 р. лише 97% випускників 9-х класів продовжили навчання для здобуття повної середньої освіти, у 2012 р. їх частка становила 99%.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Систематизація здійсненого аналізу дозволяє дійти висновку, що сучасний стан соціальної безпеки залишається критичним, незважаючи на реформування соціальної політики в контексті сталого соціально-економічного розвитку України та підвищення соціальних стандартів життя.

Вагомою підставою ефективного управління соціальною політикою є розвиток правової регламентації соціальної безпеки, а також удосконалення чинного законодавства в галузі державного та регіонального соціального управління, забезпечення його зорієнтованості на забезпечення соціальної безпеки. Потребує удосконалення система оцінки соціальної безпеки. Гострими є проблеми підвищення рівня наукової обґрунтованості та адаптації до умов України порогових значень показників, визначених світовою практикою державного управління.

Важливою передумовою та засобом механізму реалізації соціальної безпеки є розробка та впровадження стратегії ефективного управління державною соціальною політикою, яка передбачає обґрунтування мети, визначення довготермінового плану дій державних органів влади щодо усунення загроз соціальної безпеці. На загальнодержавному рівні необхідно: ухвалити, на підґрунті національного економічного та соціального діалогу, соціальну доктрину як фундамент соціальної стратегії цілей держави, ключових питань та суперечностей соціальної сфери, концепції соціальної політики, механізмів та засобів вирішення важливих соціальних завдань [3]; розробити та впровадити науково обґрунтовану програму розвитку трудового потенціалу, реалізація якої дозволить створити передумови для формування якісно нового трудового резерву, адекватного перспективним потребам національної економіки та її конкурентоспроможності; запровадити механізми політики доходів, які стримуватимуть подальшу соціальну та економічну поляризацію суспільства; забезпечити відповідності національного ринку освітніх послуг перспективним потребам суспільства і держави у трудових ресурсах необхідної кваліфікації; забезпечити створення доступної, високоякісної та ефективної системи медичної допомоги, боротьби із соціально небезпечними захворюваннями, здійснення протиепідемічних заходів [6]; наблизити систему соціальних гарантій до принципів і норм держав-членів ЄС [1].

Таким чином, урахування в державній політиці розроблених пропозицій щодо формування концептуальних основ соціальної безпеки, практичне впровадження механізму державного та регіонального управління соціальною безпекою сприятиме підвищенню ефективності управління соціальною політикою.

Література:

1. Беляєв О.О. Соціально-економічна безпека: навч. посіб. / О.О. Беляєв, Л.П. Бортнікова, В.І. Кириленко та ін. — К.: КНЕУ, 2010. — С. 56—57.
2. Грабко Є. В. Забезпечення соціальної безпеки в Україні: регіональний аспект [Електронний ресурс] / Є. Грабко // Публічне адміністрування: теорія та практика. — 2010. — Вип. 2 (4). — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Patp/2010_2/10gevura.pdf.
3. Державне управління: Навч. посіб. / За ред. А. Ф. Мельник. — К.: Знання, 2004. — С. 34—35.
4. Завора Т. М., Чепурний О. В. Аналіз та оцінка індикаторів стану соціальної безпеки України [Електронний ресурс] / Т. М. Завора, О. В. Чепурний // Ефективна економіка. — 2012. — № 9. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1365&p=1>
5. Іляш О.І. Засади державного регулювання у сфері соціально-економічної безпеки України [Текст]: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.03 / Іляш Ольга Ігорівна; Центр.

Рис. 3. Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я та освіту

Побудовано автором на основі [7; 9].

спілка спожив. т-в України, Львів. комерц. акад. — Л., 2013. — 40 с.

6. Комарова І.В. Бюджетне фінансування охорони здоров'я громадян України як складової людського капіталу / І.В. Комарова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2010. — № 3. — С. 94—100.

7. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukstat.gov.ua>.

8. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, наказ від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>

9. Статистичний щорічник України за 2012 рік: збірник / Державний комітет статистики України; за ред. О.Г. Осуденко. — К.: Державне підприємство "Інформаційно-аналітичне агентство", 2013. — 566 с.

10. Указ Президента України "Про Стратегію подолання бідності" від 15.08.2001 № 637/2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/637/2001>

References:

1. Bieliaiev, O.O. Bortnikova, L.P. and Kyrylenko, V.I. (2010), *Sotsial'no-ekonomichna bezpeka* [Social-economical security], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Hrabko, Ye.V. (2010), "Ensuring the social security in Ukraine: a regional aspect", *Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka*, [Online], vol. 2, no. 4, available at: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Patp/2010_2/10gevura.pdf (Accessed 23 May 2014).
3. Mel'nyk, A. F. (2004), *Derzhavne upravlinnia* [State management], Znannia, Kyiv, Ukraine.
4. Zavora, T. M. Chepurniy, O. V. (2012), "Analysis and evaluation of the social security indicators of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1365&p=1> (Accessed 23 May 2014).
5. Iliash, O.I. (2012), "Zasady derzhavnoho rehulivannia u sferi sotsial'no-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy", Ph.D. Thesis, Economy and management of a national economy, Lviv Academy of Commerce, Lviv, Ukraine.
6. Komarova, I.V. (2010), "State funding of public health Ukraine as a component of human capital", *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 3, pp. 94—100.
7. The State Statistics Committee of Ukraine (2014), the Official website of the State Statistics Committee of Ukraine, available at: www.ukstat.gov.ua (Accessed 23 May 2014).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2007), The Law of Ukraine "On approving the methodology for determining the level of economic security of Ukraine", available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0> (Accessed 23 May 2014).
9. The State Statistics Committee of Ukraine (2013), "Statistical annual of Ukraine for 2012", State Enterprise "Information-Analytical Agency", Kyiv.
10. The President of Ukraine (2001), "Decree of the President of Ukraine "On the Strategy of Poverty Reduction", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/637/2001> (Accessed 23 May 2014).

Стаття надійшла до редакції 28.05.2014 р.